

Kaj je novega v avtobiografiji? Kulturni prelom v poljskih literarnih raziskavah in osebnodokumentarna literatura

Prispevek obravnava nekatere pojave s področja avtobiografije, kot jih vidi poljska literarna veda oz. tisti njen del, ki uporablja metodološke postopke, izoblikovane v okviru kulturne literarne teorije. Avtor skuša predstaviti značilne elemente avtobiografije ter preobrazbe, ki so se zgodile na tem področju, in ugotavlja, da je v njem prišlo do oživitve, kar kažejo vse številnejše objave avtobiografij, pa tudi rastoče zanimanje literarnih raziskovalcev za to obliko literarne izpovedi. V prispevku so prikazana najpomembnejša načela kulturne literarne teorije ter po avtorjevi oceni najzanimivejši primeri njene uporabe pri analizi avtobiografskega gradiva.¹

Ključne besede: poljska književnost, avtobiografija, osebnodokumentarna literatura, kulturna literarna teorija

What's New in Autobiography? The Cultural Shift in Polish Literary Studies and Personal Documentary Literature

The article discusses various phenomena related to autobiography as treated in Polish literary studies, particularly the branch that applies the methodological approach developed within the framework of cultural literary theory. The author presents the characteristic features of autobiography and the transformations that have taken place in this field. The starting point is the observation that there has been a revival in the study of autobiography, evidenced by the increasing number of published autobiographical works and literary scholars' growing interest in this form of expression. The article outlines the key assumptions of cultural literary theory and the most compelling examples of its application in the analysis of autobiographical material in the author's view.

Keywords: Polish literature, autobiography, personal documentary literature, cultural literary theory

1 Ugotovitev, da je »avtentična literatura« v zadnjih desetletjih doživela izjemen vzpon, velja danes za *genius loci*, da ne rečemo oguljeno frazo.² To potrjuje že pogled na police v knjigarnah, kjer razdelek nefikcija zavzema več prostora kot kdaj koli prej. V zvezi z avtobiografsko literaturo je bila sprememba povezana mdr. s prelomom ali vsaj z opazno oslabitvijo svojevrstnega podedovanega tabuja, po katerem je govorjenje o sebi veljalo za tako dejavnost, ki jo je bilo treba posebej upravičiti, to pa je bil razlog, da avtobiografija (razumljena v ožjem pomenu kot literarna vrsta) ni žela večjega uspeha. Spremembam se ni izognil niti kanon, ki se je odprl za besedila,

¹ Izraz »osebnodokumentarna literatura« razumem kot ustreznico poljskemu pojmu »literatura osobnego dokumenta«, ki ga je v raziskave o avtobiografiji uvedel Roman Zimand (1990). Znanstvenik je s tem izrazom poimenoval besedila – kot so dnevniki, spomini, memoari, pisma – ki se kljub svoji neknjiževni naravi podajajo literarnovedni analizi in interpretaciji.

² Oznaka Jerzyja Jarzębskega (1981).

pogosto znana že od prej, a so bila umeščena v »sivo območje« na meji med literaturo in ne-literaturo. Mnogi pisatelji, ki so bili prej znani po svojih proznih ali pesniških dosežkih, so začeli »drugo življenje« kot avtorji dnevnikov, spominov, pogovorov ali drugih osebnih pričevanj.³

Znamenje »vzpona avtentične literature« je tudi vse manjša teža tradicionalnega pojmovanja literarnosti besedila in vse manj vidna opozicija med »dokumentom« in »literaturo« (Olejniczak 1994). Gotovo tu ne bi moglo priti do globlje spremembe, če nove teoretične orientacije ne bi slabile vpliva strukturalizma v humanističnih vedah in hkrati krepile postmodernistično nezaupljivost do »velikih pripovedi« in ideje napredka v znanosti. Vprašanje o estetski avtonomnosti literarnih besedil je vse manj zaposlovalo raziskovalce, zagotovo veliko manj kot recimo vprašanje o vlogi književnosti v široko razumljenem komunikacijskem prostoru. Poskusi hierarhizacije kulturnih proizvodov oz. njihovega obtoka so se, tako kot »čisto« raziskovanje v duhu nove kritike, nenadoma zazdeli anahronistični. Sprejemljivejša je bila odpoved teoretičnim ambicijam in postavljanje interpretacijske prakse nad teorijo. Literarni raziskovalec se je vse bolj preobražal v raziskovalca vsega, kar to literaturo obdaja, in je sama zgolj delček tega – žal je treba dodati –, vse manj pomemben delček. Ker pa je tisto, kar literaturo »obdaja«, tudi avtobiografija, bi lahko rekli, da so bili s tem izpolnjeni vsi pogoji, da se kot dejstvo uveljavi nekaj, kar bo v kratkem dobilo ime »anti-antibiografski prelom« (Nasiłowska 2018).

Govorimo seveda o pojavu, splošno imenovanem kulturna literarna teorija, ki se je kot del splošnejšega kulturnega obrata v zadnjem desetletju preteklega stoletja močno udomačil v predavalnicah zahodnih univerz. Na Poljskem bi verjetno lahko imeli za prelomen izid prvega dela *Kulturne literarne teorije* leta 2006 v uredništvu Ryszarda Nycza in Michała Pawła Markowskiego (čeprav so bili že takrat dostopni prevodi večine del tujih avtorjev, ključnih za ta pojav – med drugim Clifforda Geertza, Pierra Bourdieuja in Edwarda Saída). Istega leta je izšel priročnik *Literarne teorije 20. stoletja* s celim poglavjem, posvečenim temu pojavu (Burzyńska, Markowski 2006). Lahko bi rekli, da je danes kulturna literarna teorija med idejnimi tokovi bržkone najpomembnejša, nemara celo obvezna orientacijska točka, do katere se humanisti morajo opredeliti.

Kot eden izmed tistih, ki so z naklonjenostjo in zanimanjem sprejemali zgoraj opisane spremembe, želim predstaviti nekaj opažanj s svojega »področja«, to pa je avtobiografska literatura, kot je navzoča v poljski literarni vedi oz., natančneje, tisti njen del, ki uporablja pristope v okviru omenjene metodologije. V prispevku obravnavam izbrane pojave iz poljskih raziskav, pri čemer pa sem prepričan, da ima njihov

³ V to skupino lahko uvrstimo: Mario Dąbrowsko, Jarosława Iwaszkiewicza, Zofio Nałkowsko, Jana Józefa Szczepańskiego in Andrzeja Kijowskega.

spoznavni doseg vsaj v posameznih segmentih univerzalne razsežnosti in je uporaben tudi na drugih področjih.⁴

2 Čas je, da se vprašamo: kaj je kulturni obrat vnesel v razmišljanja o avtobiografiji? Da bi odgovoril na to vprašanje, ne da bi si domišljjal, da bom rekel zadnjo besedo, si moram dovoliti kratko sintezo. Zdi se, da je pri vseh raznolikih definicijah, kaj je kulturni obrat, in celo kljub zanj značilnim, pogosto izpostavljenim protislovjem, mogoče pokazati nekaj točk, pri katerih je doseženo relativno soglasje.

Prva taka točka je spoznavni skepticizem, ki se izraža v dvomu o tem, da se je mogoče dokopati do določenega poznavanja resničnosti. V skladu s filozofsko tradicijo, segajočo vsaj od Maxa Webera, Friedricha Nietzscheja do Pierra Bourdieuja in Clifforda Geertza, se je zakoreninilo prepričanje, da resničnost ni območje, ki nam bi bilo dano v svoji dokončno izoblikovani podobi, ampak je prostor, ki ga je človek izoblikoval na najbolj elementarni ravni, torej na ravni pomenov in vrednot. Iz tega sledi sklep, da resničnost sama po sebi ni predmet našega preučevanja (končno niti ne vemo, s kakšnimi orodji naj bi se tega lotili), ampak tisto, kar o njej govorimo in mislimo (Markowski 2006: 525–6). Druga točka zadeva razumevanje vloge jezika in mehanizmov, s katerimi se uresničuje. Na splošno velja, da jezik nikoli ni zaseben, če pa to drži, je isto mogoče reči o slehernem sporočilu (tudi o literarnem besedilu), zmeraj je pogreznjeno v svet pomenov, ki jih ustvarjamo, smislov, ki jih kot skupnost določamo. Besedilo nas ne usmerja toliko v svet zunaj sebe, kot je sam po sebi del sveta tistih vsebin, ki smo jih ustvarili sami, je način naše orientacije v tem svetu, je tekst kulture. V tej navezavi lahko sprejmemo kot maksimo prej omenjeno trditev Geertza, ki pomen pojmuje kot družbeni konstrukt (Geertz 2003; Markowski 2006: 528). Taka menjava perspektive je imela daljnosežne posledice, zlasti če pomislimo, da je bila v odločilni meri odgovorna za preusmeritev kulturne antropologije, *de facto* je to družbena antropologija, v nekaj, kar je Geertz označil kot interpretativno kulturno antropologijo, to pa pomeni splošno prevrednotenje razumevanja same kulture. Ta se ni več kazala kot celosten življenjski stil, temveč kot poseben sistem znakov in simbolov, kot tak pa potrebuje interpretacijo (polj. prevod Geertz 2003, polj. prevod Bachmann-Medick 2012: 47). Temeljni gradnik kulture – pomen, se je tako pokazal kot artefakt.

⁴ Avtobiografijo pri tem razumem v širšem pomenu, torej ne kot vrsto, ampak stališče oz. položaj. V poljski literarni vedi je zagovornica takega razumevanja predvsem Małgorzata Czermińska. Njen pogled, načeloma kritičen do »klasične« teorije Phillipa Lejeuna, a v več točkah skladen s trditvami Paula de Mana, je že več let pomembna referenca za poljske raziskovalce, ki se ukvarjajo z avtobiografijo. V skladu s pogledi Czermińske bistvo avtobiografije vidim v posebnem položaju pripovednega subjekta, za katerega je značilna usmerjenost pozornosti nase kot na delujoči objekt, ki je sposoben svoje delovanje opazovati s spoznavne distance. Za avtobiografsko držo, piše Czermińska, »je bistveno načelo samopreverjanja, načelo osebne udeležnosti v izjavljanju, pa tudi osebne odgovornosti za to izjavljanje. To je tudi notranja potreba po posredovanju svojega 'jaz' določenemu Ti« (Czermińska 1987: 16–7). Tako razumljena avtobiografija se ne veže na katero koli konkretno obliko izpovedi, lahko pa je navzoča v vsaki obliki sporočanja. Konceptijo avtobiografskega odnosa je avtorica razširila v svojih poznejših delih (prim. Czermińska 2000).

Podobno kot s pomenom se je zgodilo s subjektom, ki je odtlej razumljen kot svojevrsten kulturni konstrukt. Michał P. Markowski je razlog za tako spremembo perspektive videl najprej v psihoanalizi Jacquesa Lacana, natančneje, v prepričanju, da

subjekt svojega mesta v simboličnem redu ne zavzame iz lastne pobude, temveč zaradi njemu tujih znakov, ki zbujajo vtis zakoreninjenosti v kulturi, čeprav se hkrati tej kulturi odtujujejo. Če že moramo zavzeti določen položaj, skušamo igrati vlogo, ki nam je namenjena, čeprav ta nima nič skupnega s tem, kar dejansko smo. (Markowski 2006: 529)

Kot drugo tradicijo Markowski vidi kategorijo interpelacije (fr. *interpeller*) Louisa Althussera, razumljeno kot poseben način konstituiranja posameznika, ki se s tem, ko je »priklican«,⁵ konstituira kot oseba, torej subjekt z identiteto. Naša svobodna volja je v tem primeru iluzorna – iluzorna, ker je prepletena z ideologijo, ki dokončno odloča o mestu, ki ga zavzemamo v univerzumu pomenov. To ideologijo je treba razumeti široko, kot skupek prepričanj, ki jih kultura, v kateri je udeleženi, odreja posamezniku. »Kulturne raziskave,« piše nekje drugje Markowski, »se ukvarjajo prav s tem: z vplivom diskurza na opazovanje resničnosti, ki prav tako neizogibno, celo v 'trdi' znanstveni različitvi, podlega fikcionalizaciji« (Markowski 2006: 540).

Iz povedanega ni težko razumeti, kako občutljive so kulturne raziskave za vprašanje nasilja, predvsem simboličnega nasilja, pri katerem so tekoče procedure hkrati poistovetene s političnim posegom. Nemara prav predpostavka, da raziskovanje in iz njega izvirajoče znanje še ne zagotavljata zadostne utemeljitve za delovanje, da je ustrezna utemeljitev šele preoblikovanje resničnosti v načrtovani smeri, najceloviteje izraža posebnost kulturnega obrata v humanistiki.⁶

Na tem mestu se seveda odpira vprašanje, na čem temelji interpretacija besedila, izhajajoča iz takih načel. Odgovor na to vprašanje ni nič lažji ob dejstvu, da je to besedilo avtobiografija. Težava v tem primeru izhaja iz temeljnega paradoksa, ki je povezan s slehernim poskusom izstopa iz sveta, ki je definiran kot neizogibna in nepreklicno konvencionalna resničnost. Če priznavamo, da je naš svet (do drugega pač nimamo dostopa) sestavljen iz določene količine informacij, zajetih v znakih, da je naše bivanje v njem prav toliko očitno, kot to, da iz njega ne moremo izstopiti, moramo tudi priznati, da avtobiografija, razumljena kot zapis individualnega bivanja, ni mogoča, kajti njene zmožnosti se izčrpajo, ko v jeziku simbolov ujame tisto, kar je po svoji naravi simbolično. Torej gre za ustvarjanje konstrukcije višjega reda, dogovorjenih pomenov na kvadrat. Zato se ne gre čuditi, da ne manjka glasov, ki razglašajo konec avtobiografije ali – v milejših formulacijah – predlagajo temeljito revizijo izjav, ki

⁵ Szymon Wróbel kot sinonim za »interpelacijo« v tem primeru predlaga besedo »rekrutacija«: »[...] pri interpelaciji so potencialni subjekti rekrutirani, torej pozvani k identifikaciji z določeno ideologijo/diskurzom, določenim načinom govorjenja in razmišljanja, z določenim naborom verbalnih in neverbalnih dejanj. S procesom identifikacije so nam podeljene določene identitete, na podlagi katerih lahko rečemo – »smo ženske«, »smo šolniki«, »smo kristjani«, »smo levičarji«, »smo konservativci«, »smo anglisti«, »smo poslušalci Radia Marija«, »smo brezposelni«, »smo Središče za politično kritiko« itd.« (Wróbel 2012: 24).

⁶ Teoretično podlago za ta primer ponujajo predvsem dela Michela Foucaulta (polj. 1998a, polj. 1998b), Michela Certeauja (polj. 2008: 38) in Pierra Bourdieuja (polj. Bourdieu, Passeron 1990).

zadevajo razmerje do zunajbesedilnega sveta.⁷ Po drugi strani pa tudi ni malo tistih, za katere avtobiografija je ali pa bi lahko bila – vse, kajti vsakršna najmanjša sled, ki jo pustimo na papirju, priča o nas in našem obstoju, težava je le v tem, ali smo sposobni iz te sledi razbrati navzočnost Drugega (Rodak 2009: 27). Ker se bomo k tem vprašanjem (možnost izstopiti iz konvencionalnosti našega sveta) še morali vrniti, naj na tem mestu sklenem z ugotovitvijo, da oba prikazana načina razumevanja avtobiografije nista nujno v medsebojnem nasprotju, iz tega pa sledi, da zgoraj zastavljeno vprašanje o načinu razbiranja avtobiografskega zapisa ostaja v veljavi. Tak odgovor podpira vrsta po mojem mnenju uspešnih primerov analiz, ki skupaj sestavljajo vse bolj razpoznavno raziskovalno smer.

Te analize imajo pri vsej svoji raznolikosti in ob bogastvu literature, ki jih navdihuje, določeno skupno lastnost – to je težnja, da bi v osebnih zapisih našli kulturne artefakte (ideologije), v katerih se skriva njihova kulturna narava. S posnemanjem idioma dejansko skušajo zabrisati svojo ideološko naravo. V zapisu torej ne gre le za »odsevanje« kulture, vanj je na enkrat način vpisana edina, neponovljiva težnja po prikrivanju svoje resnične narave, je nenavadna zmešnjava narave in zgodovine, kot jo je nekoč tako zavzeto opisal Roland Barthes. (Grzegorzczuk 2016; Gołębiewska 2016) Brati pomeni razgaljati nenaravnost tistega, kar bi hotelo veljati za naravno. A to se ne uresničuje z vzpostavljanjem razmerja do neke zunajbesedilne resničnosti, ravno nasprotno, ta namreč, kot neoprijemljiva, ostaja velika odsotnost, slutena in hkrati nema, kot je pojem Realnega v Lacanovih delih. Interpretacija je torej tolmačenje dela v luči njegovega razmerja do splošno veljavnega »teksta kulture«.

Kaj po vsem povedanem pomeni »brati avtobiografijo«? Glede na to, kar je bilo prej rečeno, je po mojem mnenju odgovor naslednji: to predvsem pomeni odkrivati mehanizem, kako kultura preobraža posameznika oz. – z drugimi besedami – kako se posameznik preobraža v politični subjekt. »Brati avtobiografijo« pomeni razčlenjevati subjekt, ujet v »past oblasti«, in to početi največkrat mimo avtorjevega privoljenja in vednosti. Ta se ne zaveda svoje ujetosti v kulturne vzorce, še manj pa svoje strategije, s katero se želi izmuzniti njihovi težnosti.

Če pa je tako, morata biti bralčevo uho in oko posebej občutljiva za odtenke v trikotniku, ki mu kote določajo: avtor, zapis, v katerem nastopa kot junak, in okolje, v katerem sta ustvarjena tako zapis kot tudi avtor/junak. Z izrazom okolje mislim na vsa mogoča področja, ki jih ustvarjajo človeške skupnosti, in znotraj katerih poteka njihova kulturna igra. Del tega okolja so seveda konvencije, uveljavljene sheme opazovanja, razumevanja in ohranjanja tega, kar imenujemo resničnost. Prav iz tega razloga moramo avtobiografski subjekt dojemati kot konstrukt in manj kot osebo. Tako stališče najdemo med drugim v delu Leigh Gillmore iz konca devetdesetih let: »Avtobiografski subjekt ni proizvod izkustva, ampak avtobiografije« (Gillmore 1994: 25, citirano po: Pekaniec 2018: 259). Manj jedrnato, a nič manj točno, je na to vprašanje odgovorila Magdalena Marszałek: »Avtobiografski subjekt je besedilna konstrukcija, odvisna od antropološkega

⁷ Po tem pojmovanju se »avtobiografovo gledišče [...] nahaja »zunaj življenja«: v območju literarnih konvencij in kulture« (Kasperski 2001: 14).

znanja pišoče/pišočega, njegovega spoznavnega položaja in vzpostavljenega razmerja do vladajočih diskurzov, ideologije, spola itd.« (Marszałek 2004: 49).

Literarno delo je udeleženec simboličnega prostora v enaki meri kot vsak drug objekt te sfere, zato v enaki meri »odseva« tisto, kar je zunaj njega, kot soustvarja splošno sliko in je samo po sebi lahko element našega izkustva. Tako izhodišče močneje usmerja pozornost na delo kot enega od dejavnikov v polju, ki ga predstavlja kultura, na njegovo učinkovitost pri pritegovanju pozornosti naslovnika in tekmovanju z drugimi teksti.

3 Glede na zgoraj prikazana stališča se zdi, da bi lahko izpostavili določena problemska območja, ki izhajajo neposredno iz najpomembnejših postavk kulturne teorije in so povezana s problematiko avtobiografije. Govoril bom predvsem o dejstvih, ki jih je moč opaziti pri tekstih, značilnih za aktualno stanje raziskav.

Na prvem mestu je treba omeniti sugestijo, da bi avtobiografijo dojemali kot poseben prostor, v katerem se uresničuje konstituiranje identitete, kar pa se zmeraj dogaja pred očmi bralca (tudi ko bi to bil samo avtor). Za identiteto je značilno, da je dinamična in večstranska, navadno se konstituira v interakciji med posameznikom in njegovim okoljem – družbenim, kulturnim, zgodovinskim, simboličnim itd. Je konstrukt, ki v odzivanju na spreminjajoče se kulturne okoliščine in družbene diskurze doživlja neprestane premene, je območje konfliktov, napetosti in usklajevanja individualne izkušnje z obstoječimi normami. V literarnih raziskavah, ki izhajajo iz takih izhodišč, se odpira prostor za razmišljanje o tem, kakšni odnosi se vzpostavljajo med tekstom, posameznikom in kulturo.

Razumevanje identitete kot konstrukta, ki ga odločilno oblikujejo kulturni dejavniki, ne pomeni nujno, da se bomo odrekli iskanju možnosti, kako znova vzpostaviti pomen resničnosti, ki ni posredovana v simbolih. Kot primer lahko v tem kontekstu navedemo koncept izkustvenega obrata, ki ga Anna Pekaniec (2018) – najbrž edina raziskovalka, ki se je na Poljskem vprašala, kakšne posledice bo imela uveljavitev kulturne teorije za raziskovanje biografij in avtobiografij – skuša obravnavati kot enega od dveh dejavnikov, ki sta najmočnejše vplivala na podobo opisanega pojva.

Na Poljskem je že več let zagovornik omenjenega obrata, ki je zadnja leta deležen vse večjega zanimanja raziskovalcev, Ryszard Nycz. V skladu z epistemološkimi načeli, ki jih upošteva kulturna teorija, skuša pokazati način, kako preseči njene omejitve. Tak način naj bi bila poetika izkustva, osredotočena na podrobno rekonstrukcijo »zanke uresničitve izkustva«, pri čemer v bistvu gre za analizo razpoložljivih posredništev izkustva z namenom, da bi se izza njih pokazalo (rekonstruiralo?) izkustvo v svoji prvotni obliki. V razumevanju pojma identitete naj bi se kot rezultat takih postopkov pokazal svojstven »sileptični subjekt«, ki je hkrati resničen in izmišljen, empiričen in fiktivno-romanesken, njegove lastnosti: fragmentarnost, spremenljivost in nedoločenost pa se zaradi medsebojnega učinkovanja resničnega »jaz« in literarnega »jaz« stalno spreminjajo (Nycz 1994, 22; 2012: 201).

Zdi se, da predlagane rešitve Ryszarda Nycza zbuja toliko zanimanja in v humanistiki zadnjih let kotirajo tako visoko zaradi dejstva, da – vsaj v določeni meri – ponujajo odgovor na že omenjeno dilemo o referencialnosti, ki je prišla v ospredje predvsem v diskusijah o statusu avtobiografije. Usmeritev pozornosti na izkustvo namreč omogoča, četudi le za kratek čas in le deloma, nevtralizirati dihotomijo: izkustvo – slovnica, izključiti teoretične pomisleke in se poglobiti v »samo življenje« ter s tem zadovoljiti morebiti najpomembnejšo željo – poseči po pričevanju eksistence drugega.

Drugi pojav, ki ga Pekaniec omenja, ko govori o posledicah sprememb v humanistiki, je t. i. memorialni obrat, katerega zagovorniki se navdihujejo ob delu Michela de Certeauja (*Iznajdba vsakdanjosti*, polj. 2008). Memorialni obrat bi lahko opredelili kot preučevanje načinov ohranjanja, kultiviranja in reinterpretiranja preteklosti v kulturi, kar je bilo posebej opazno ob koncu 20. stoletja.⁸

Raziskovalka svoja izvajanja sklene takole: »Povezava med izkustvom in njegovim konstruktivističnim vidikom nas opozarja na večplastnost avtobiografskega subjekta, besedila, predvsem pa na izjemno pomembnost kontekstov, ki vsakokrat sooblikujejo intimna, zasebna, osebna besedila« (Pekaniec 2018: 259).

Proces »oblikovanja« besedil, o katerem piše omenjena avtorica, usmerja našo pozornost tako na vprašanje o identiteti in mehanizmi njenega konstituiranja, kot tudi na gospodujoči položaj kulture, njeno široko razumljeno prevlado. Taka perspektiva nam omogoča, da ugledamo avtobiografijo kot območje merjenja moči posameznika z družbo, kot posebnega posrednika med avtorjem in družbeno-kulturnim kontekstom, v kakršnem se nahaja. Zato ni čudno, da sta dva bržkone najpomembnejša svetovna pojava na področju študij, ki jih navdihuje kulturna teorija, ravno feminizem in teorija postkolonializma.

Raziskovanje intimne ženske literature doživlja v zadnjih letih intenziven razvoj tudi na Poljskem.⁹ V okviru feminističnih študij je to bržkone najbolj opazno v postopnem opuščanju težko oprijemljivega in zato problematičnega pojma identitete v korist kategorije izkustva in odnosov, ki usmerjajo našo pozornost na interaktivno in performativno dimenzijo našega bivanja (Grzemska, Iwasiów 2017). Zato so tudi znanstvena dela avtoric, ki se identificirajo s feministično mislijo, obravnavana kot svojevrsten avtobiografski zapis (Iwasiów 2021). Veljalo bi dodati, da se razvoju teoretične misli pridružuje neprestano rastoče število avtobiografij žensk, kar je pred več kot desetimi leti (takrat morda prezgodaj) Agnieszka Gajewska imenovala »biografski prelom v feministični kritiki« (Gajewska 2010). Do takega sklepa je raziskovalka prišla ob prebiranju vrste biografij, ki so jih okoli leta 2010 napisale prav ženske: Grażyna Borkowska, Izabela Filipiak, Ewa Krasowska in Anna Nasiłowska.

⁸ V dopolnilo dodajmo, da v ta tok spadajo tudi raziskave, ki se osredotočajo na kategorijo postspomina, ki jo je uvedla ameriška antropologinja Marianna Hirsch (1997), pa tudi razmišljanja o pojavu, ki ga je Pierre Bourdieu označil kot »biografska iluzija« (2004: 62–9).

⁹ Pri tem je zaslužna prej omenjena Pekaniec, mdr. kot avtorica dveh monografij: *Autobiografki. O literaturze dokumentu osobistego kobiet* (2020) in *Czy w tej autobiografii jest kobieta?* (2013). V ta tok spadajo tudi dela Arlete Galant (2010) in Inge Iwasiów (2008, 2013).

Kultura kot mogoča podlaga za nadvlado je seveda tudi osrednja tema postkolonialnih študij, ki so se na Poljskem razvijale vsaj od začetka tega stoletja naprej, torej dovolj dolgo, da so se lahko končale razprave o tem, ali kategorije, ki so služile za raziskave tretjega sveta, ustrezajo tudi realijam našega dela celine. Raziskovalci so v tem času posvečali pozornost poljskim izkušnjam z zasedenimi ozemlji, nato pa je nad njimi prevladala tematika ruskega in sovjetskega imperializma. Do določene mere je za to zaslužna Ewa Thompson, poljska slavistka, ki že leta deluje na Univerzi Riceja v ZDA, avtorica izjemno vplivnega dela *Trubadurji imperija. Ruska književnost in kolonializem*, ki je v poljščini izšlo leta 2000. Obširno raziskovanje te teme z ustreznimi poudarki na mučeništvu in kulturni dediščini romantizma je bilo verjetno rezultat vpliva, ki ga je imela poljsko-ameriška raziskovalka v znanstvenih krogih, predvsem tistih, ki so se identificirali s konservativnim svetovnim nazorom. Duh konservatizma je pustil močan pečat na poljski različici postkolonialnih raziskav in s tem prejudiciral smer njihovega nadaljnega razvoja, kar pa ima svoje prednosti in slabosti (v poenostavljeni različici je postkolonializem postal celo element retorike poljske desnice). Od tod izvirajoča nesoglasja, ki so se tu in tam oglasila v diskusijah, so dober pokazatelj pripravljenosti poljske družbe ali njenih elit za soočenje s preteklostjo in sedanjostjo, pa tudi s svojo samopodobo itd.

Za svoje raziskave so raziskovalci (predvsem zgodovinarji, literarni teoretiki in kulturologi) iz razumljivih razlogov pogosto uporabljali avtobiografsko gradivo, ki je veljalo za dragocen vir, čeprav ga je bilo treba jemati s pridržkom glede na njegov subjektivni, pristranski značaj. Največ vprašanj, ki so se pri tem porajala, je povezanih: z ozemlji, ležečimi vzhodno od današnje meje Poljske, ki so bila nekoč del njenega ozemlja (t. i. »kresy«)¹⁰ (s tem je bilo povezano tudi vprašanje odnosa Poljske do etničnih manjšin ter njihovih predkrščanskih korenin),¹¹ s preteklostjo in sedanjostjo ozemelj, ki so bila po drugi svetovni vojni priključena poljski državi, s poljsko-židovskimi odnosi, s kolonizacijskimi težnjami Poljske med obema vojnama, s stiki s prebivalci drugih delov Evrope in sveta, in končno s pojavom, imenovanim notranja kolonizacija, torej podložitvost kmečkemu stanu (Wawer 2018). Zadnjo temo je v širokem obsegu vpeljal v akademsko razpravo Jan Sowa, avtor dela *Kraljevo fantomsko telo. Poljsko soočanje s sodobnostjo (Fantomowe ciało króla. Polskie zmagania z nowoczesnością, 2011)*, ki je na določen način spodbudil »ljudski prevrat« v poljskem zgodovinoisju. Raziskovalci, ki so se ukvarjali s postkolonialno kritiko, so se znašli pred vprašanji, ki so terjala njihovo opredelitev do osebnih dokumentov. Kot primer lahko navedemo obsežno skupinsko delo *Bele maske / sivi obrazi. Telo, spomin, performativnost v luči postkolonializma (Białe maski / szare twarze. Ciało, pamięć, performatywność w perspektywie postzależnościowej, 2015)*, izdano v redni zbirki Centra za raziskave postodvisnostnih diskurzov (ki ga je ustanovila in vodila Hanna Gosk).

Vprašanje o kulturni pogojenosti avtobiografije in odnos do pojmovanja subjekta je pomembna tema tujih postkolonialnih raziskav. Medtem pa v okviru poljskih postkolonialnih študij (pogosteje imenovanih postodvisnostnih) dotlej ni bilo pobude za širše

¹⁰ Dela Daniela Beauvoisa (2005) in Aleksandra Fiuta (2003).

¹¹ Med temi je bila najbolj odmevna knjiga Marie Janion, 2006: *Niesamowita Słowiańszczyzna*.

zasnovane projekte, ki bi zajeli raziskavo, kakšno mesto pripada avtobiografiji (kakor koli že definirani) v okviru nacionalne kulture in zunaj nje, kakšne vrednote in vzorce goji ta pripovedna vrsta, pa tudi – v navezavi s tem – v kolikšni meri je avtobiografija uporabna za preoblikovanje ali zavračanje ustaljenih norm in kulturnih vrednot. Če bi si zastavili vprašanje o vlogi avtobiografije v širšem npravstveno-kulturnem kontekstu, bi se pred nami odprla zanimiva genealoška perspektiva, s katero se raziskovalci danes le redko ubadajo. Ena redkih izjem je knjiga Arturja Hellicha, ki sicer neposredno ne navezuje na temo postkolonializma (2018). Avtor je analitično obravnaval zapise, ki na prvi pogled nimajo očitnih lastnosti avtobiografije, v njih gre bolj za ironično-kritično igro z modelom intimističnega pisanja. Pri tem ugotavlja, da se za tako strategijo skrivajo kulturni razlogi: predsodki skupnosti do javno izraženih osebnih izpovedi, zlasti, če gre za avtorje židovskega rodu. Ta ponotranjeni, nikoli verbalizirani kulturni tabu, ki je prepovedoval uporabo »besede na 'ž'«, je avtorje – sicer predstavnike literarne in znanstvene elite – obsodil na zamolčanost, intelektualiziranje, parodijo, kot je navedeno že v naslovu knjige.

Naslednje vprašanje, ki ga je tu vredno omeniti, a kot kaže, se sčasoma vse bolj uveljavlja, je raziskovanje nečesa, kar je največkrat poimenovano z izrazom kolektivne avtobiografije – gre za spomine in zgodbe iz družinskih kronik, skupnosti ali naroda. S pomočjo kulturne teorije je v tem primeru mogoče raziskati, kako se v avtobiografiji zrcalijo tako individualne izkušnje kot tudi splošni vzorci in pripovedno izročilo, navzoče v določeni kulturi. Kot primer takega modela lahko omenimo izvrstne *Dede in dibuke* (*Dziady i dybuki*, 2022) Jarosława Kurskega. Avtor prikazuje materino življenje tako, da z zaporedjem novih dejstev in oseb (ena izmed njih je on sam) postopoma razširja perspektivo in na koncu ustvari nekakšno družbeno in kulturno panoramo, sliko skupnosti, ujete v zgodovinski vrtinec.

Omenjenemu vzorcu kolektivne biografije je soroden model »biografije kot avtobiografije«. To oznako sta ndr. uporabila Aleksandra Szczepan in Robert Kusek (2021) v analizi knjige Agate Tuszyńske *Obtożena: Wiera Gran* (*Oskarżona: Wiera Gran*, 2010), ki govori o življenjski usodi židovsko-poljske pevke. Avtorja pokažeta, kako lahko biografija za pisca postane način samovivisekcije in priložnost, da se z zgodbo o predstavnici generacije »postmemory« sooči z lastno izkušnjo. Razprava tudi pokaže, kako lahko avto/biografija »povzdigne« neke vrste dodani pomen, kakršnega predstavlja razmišljanje o holokavstu, obenem pa tudi teoretska vprašanja, povezana z avtobiografijo, npr.: istovetnost s samim seboj/z drugimi, miselne sheme, povezane s spolom, kategorije korelacij, poosebljanja, pristnosti.

O pristopu, ki ga predstavljata avtorja, je vredno natančneje razmisliti in to v več kontekstih, ndr. v odnosu Poljakov do lastne zgodovine in glavnih likov, znanih zgolj posredno, pa tudi do postspomina (»postmemory«) ali epigenetike. Da se je model »biografije kot posebne vrste avtobiografije« očitno že uveljavil kot ena izmed žanrskih invariant, izpričuje dejstvo, da primer, ki ga obravnavata avtorja, ni osamljen – primerjaj zgoraj v drugem kontekstu omenjene *Prednike in dibuke* Kurskega.

Če se nam v zvezi z avtobiografskimi zapisi zdi vprašanje identitete razumljivo samo po sebi ali celo neizogibno, pa se zdijo manj samoumevni sklepi, ki lahko sledijo iz odgovora nanj. Tako kot jih na eni strani navdihuje za kulturno teorijo značilna vizija človeka kot kulturnega konstrukta, pa jih na drugi strani sklepi pogosto oddaljujejo od antropocentrične vizije kot edino sprejemljive in usmerjajo pozornost k alternativnim perspektivam. Pri tem niti ne gre za to, da bi človeka izključevali iz polja zanimanja, ampak prej za dvom o samoumevnosti njegovega statusa kot merila vsega stvarstva in hkrati za snovanje neke vrste neantropocentrične humanistike. Motivacija za te raziskave je – na eni strani – nasprotovanje vsakršnim oblikam izključevanja in posledično nepriznavanja subjektov, ki iz določenih razlogov veljajo za manj pomembne (npr. živali); na drugi pa – preverjanje uveljavljenega pogleda na človeka v njegovi avtorefleksiji, kar se lahko začne z opazovanjem lastnega odnosa do drugačnosti v najširšem pomenu. Novost glede na doslej znane antidiskriminacijske diskurze je samo v tem, da je tisti »drugi« lahko neživa bit, lahko je torej nebitje. Taka perspektiva naj bi omogočila izhod iz kletke vrstnega šovinizma, ki se kaže v tem, da je za nas edino merilo človek. Iz takih spodbud izhaja med drugim zamisel o oblikovanju »biografije reči«, ki se je navdihovala ob delih ameriškega kulturnega antropologa Igorja Kopytoffja (2004) in norveškega arheologa Bjørnara Olsena (2013). V središču pozornosti tukaj ni toliko stvar z vidika svoje snovnosti ali njena navzočnost v prostoru ali času, ampak predvsem spremenljivost in raznorodnost pomenov, katerih nosilec je ta stvar, torej njena navzočnost v vlogi dejavnega udeleženca interpretacij in povezav, ki jo povezujejo z različnimi dimenzijami resničnosti. Junaki biografije tako postanejo predmeti za vsakdanjo rabo, pa tudi: pokrajine, reke (Grzemska 2023), mesta (npr. Wałbrzych, Rakowski 2008), celo vodna sluz (Kępski 2015). Pisanje biografije stvari večkrat postane ustvarjanje lastne avtobiografije, odkrivanje vloge, ki jo ima v našem življenju svet nežive snovnosti (Michalski 2021). Posebej pomembna kategorija, obravnavana v tem kontekstu, postane pojav tržnega ublagovljenja – stvari in ljudi. Priznanje lastnosti subjekta neživim spremljevalcem našega življenja je povezano s splošnim prevrednotenjem razumevanja kulturne dediščine, ki je posledica izginjanja nekoč ostre meje med materialno in duhovno kulturo in večjega poudarka na njegovi dinamiki, izvirajoči iz nepretrganega procesa interpretacije (Kobiałka 2015).

V kontekstu razmišljanj o avtobiografiji, ki prestopa obzorje antropocentrizma, je treba omeniti novatorsko delo Isabelle Adamczewskie-Baranowske (2021). Ob prebiranju avtobiografskih zapisov štirih avtoric – raziskovalk (Anne Lowenhaupt Tsing, Urszule Zajączkowske, Jolante Brach-Czaine in Helen Macdonald) je avtorica razvila zamisel o avtonaturografiji, svojevrstni različici neantropocentrične avtobiografije. Njeno poimenovanje utemeljuje predvsem dejstvo, da imamo v vseh primerih opravka z odnosi, v katerih je izražen dvom o meji, ki ločuje človeka od narave. Za perspektivo opisa, ki so jo izbrale avtorice, je značilna prednostna vloga dotika, ponavljajoča se metafora korenine, brisanje mej med diskurzi (Adamczewska-Baranowska 2021: 246), zato je raziskovalka obravnavana besedila uvrstila v okvire biopoetike. Ta pa je definirana kot »estetski akt, ki problematizira kreiranje obstoja« (n. d.). Avtorice obravnavanih besedil – povzema raziskovalka – »ustvarjajo polifonične asemblaže človeške in nečloveške

življenjske prakse, obenem pa izražajo pomisleke o uspešnosti klasičnega (antropo- in moškocentričnega) znanstvenega diskurza« (Adamczewska-Baranowska 2021: 241).

Koncepcijo Adamczewske-Baranowske je mogoče obravnavati kot zanimiv prispevek k razmišljanju o posebnosti življenjepisa žensk, hkrati pa tudi – podobno velja za idejo izkušenske kritike Ryszarda Nycza – kot poskus vzpostavitve distance do pojmovanja subjekta kot bitja, nepreklicno vpletenega v svoje stvaritve.

4 Kulturni obrat in kulturna teorija književnosti sta v poljski humanistiki spodbudila premislek o strategijah, ki so bile doslej uporabljane v raziskavah, posvečenih avtobiografiji. Lahko bi rekli, da obdobje ustvarjalnega razvoja še zmeraj traja, saj teorija dokazuje svoje zmožnosti za odkrivanje novih področij, nenehno daje nove pobude domišljiji. Odpira nova vprašanja, nove perspektive. Nove možnosti so bile v veliki meri že izkoriščene, kar dokazuje oživljeno raziskovanje na tem področju. A to ni le rezultat omenjenega odpiranja k razmeroma novim teoretičnim pobudam, ampak tudi sprememb, do katerih prihaja v okviru običajev, stalno rastočega števila novih besedil, nastajanja novih žanrskih oblik (pretežno povezanih z internetom), končno tudi spremenjenih razmerij med literarnimi vrstami v korist avtobiografskih oblik. Veliko teh možnosti je bilo že izkoriščenih, na srečo pa je mogoče še veliko postoriti.

Prevedel Niko Jež

LITERATURA

- Izabella ADAMCZEWSKA-BARANOWSKA, 2021: *Autonaturografie. Biopoetyki immersyjnego piśmiennictwa przyrodniczego* (Zajączkowska, Brach-Czaina, Tsing, Macdonald). *Er(r)go. Teoria–Literatura–Kultura* 43/2. 229–49.
- Doris BACHMANN-MEDICK, 2006: *Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Hamburg: Rowohlt (pol. 2012: *Cultural turns. Nowe kierunki w naukach o literaturze*. Prev. Krystyna Krzemieniowa. Warszawa: Oficyna naukowa).
- Daniel BEAUVOIS, 2005: *Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914*. Prev. Krzysztof Rutkowski. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pierre BOURDIEU, 2004: *Rozum praktyczny. O teorii działania*. Prev. Joanna Stryczyk. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pierre BOURDIEU, Jean-Claude PASSERON, 1970: *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris: Les Éditions de minuit (pol. 1990: *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Prev. Elżbieta Neyman. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).
- Anna BURZYŃSKA, Michał Paweł MARKOWSKI, 2006: *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*. Kraków: Znak.

- Michel DE CERTEAU, 1980: *L'Invention du quotidien*. Paris: Gallimard (pol. 2008: *Wynaleźć codzienność. Sztuki działania*). Prev. Katarzyna Thiel-Jańczuk, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego).
- Małgorzata CZERMIŃSKA, 1987: *Autobiografia i powieść, czyli pisarz i jego postacie*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- Małgorzata CZERMIŃSKA, 2020: *Autobiograficzny trójkąt (świadeństwo, wyznanie i wyzwanie)*. Kraków: Universitas.
- Aleksander FIUT, 2003: Polonizacja? Kolonizacja? *Teksty Drugie* 6. 150–6. [Na spletu](#).
- Michel FOUCAULT, 1975: *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard (pol. 1998b: *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*). Prev. Tadeusz Komendant. Warszawa: Fundacja Aletheia).
- Michel FOUCAULT, 1982: Subject and Power. *Critical Inquiry* 4. 777–95. (pol. 1998a: Podmiot i władza. *Lewą Nogą* 9. 174–92).
- Agnieszka GAJEWSKA, 2010: Zwrot biograficzny w krytyce feministycznej. *20 lat literatury polskiej. 1989–2009. Idee, ideologie, metodologie*. Ur. Arleta Galant, Inga Iwasiów. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. 97–106.
- Arleta GALANT, 2010: *Prywatne, publiczne, autobiograficzne. O dziennikach i esejach Jana Lechonia, Zofii Nałkowskiej, Marii Kuncewiczowej i Jerzego Stempowskiego*. Warszawa.
- Clifford GEERTZ, 1973: Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. *Theory of Culture the Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, Inc., Publishers. 3–32. (pol. 2003: Opis gęsty – w stronę interpretatywnej teorii kultury. *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej*. Ur. Marian Kempny, Ewa Nowicka. Prev. Sławomir Sikora. Warszawa: PWN).
- Leigh GILMORE, 1994: *Autobiographics: A Feminist Theory of Women's Self-Representation*. Ithaca: Cornell UP.
- Maria GOŁĘBIEWSKA, 2016: Naturalizacja mitu według Rolanda Barthes'a. *Imperium Rolanda Barthes'a*. Ur. Anna Grzegorzczuk, Agnieszka Kaczmarek, Katarzyna Machtyl. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. 81–94.
- Ewa GRACZYK, Monika GRABAN-POMIRSKA, Magdalena HORODECKA, Monika ŻÓŁKOŚ (ur.), 2015: *Białe maski/szare twarze. Ciało, pamięć, performatywność w perspektywie postzależnościowej*. Kraków: Universitas.
- Anna GRZEGORCZYK, 2016: Utrata i odzyskiwanie podmiotu. Roland Barthes i Paul Ricoeur w optyce humanistyki obecności. *Imperium Rolanda Barthes'a*. Ur. Anna Grzegorzczuk, Agnieszka Kaczmarek, Katarzyna Machtyl. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. 39–50.
- Aleksandra GRZEMSKA, 2023: Czytanie ciała (i) rzeki. O autoetnograficznych praktykach pisarskich Małgorzaty Lebdy. *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media* 2/21. 87–100.
- Aleksandra GRZEMSKA, Inga IWASIÓW (ur.), 2018: *Polityki relacji w literaturze kobiet po 1945 roku*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Artur HELLICH, 2018: *Gry z autobiografią: przemilczenia, intelektualizacje, parodie*. Warszawa: Instytut Badań Literackich.

- Marianne HIRSCH, 1997: *Family Frames. Photography, Narrative, and Postmemory*. Cambridge: Harvard University Press, Cambridge (Prevod enega poglavja na poljščino: 2010: *Żałoba i postpamięć*. Prev. Katarzyna Bojarska. *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*. Ur. Ewa Domańska. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 417–75).
- Inga IWASIOŃ, 2008: *Prywatne/publiczne. Gatunki pisarstwa kobiecego*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Inga IWASIOŃ, 2013: *Granice. Polityczność prozy i dyskursu kobiet po 1989 roku*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Inga IWASIOŃ, 2021: Humanistyka, zmiana, autobiografia. Studium przypadku osobistego. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica* 1/60. 15–31. [Na spletu](#).
- Maria JANION, 2006: *Niesamowita Słowiańszczyzna: fantazmaty literatury*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Jerzy JARZĘBSKI, 1981: Kariera „autentyku”. *Ruch Literacki* 2. 113–28.
- Edward KASPERSKI, 2001: Autobiografia: sytuacja i wyznaczniki formy. *Autobiografizm. Przemiany – formy – znaczenia*. Ur. Hanna Gosk, Andrzej Zieniewicz. Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”. 9–34.
- Dawid KOBIAŁKA, 2015: Biografia rzeczy jako sposób interpretowania roli i znaczenia dziedzictwa. *Z rzeką w tle. Biografia Śluzy Katedralnej / Framed by the River. The Biography of the Cathedral Lock*. Ur. Michał Kępski. Poznań: Centrum Turystyki Kulturowej „Trakt”. 44–9. [Na spletu](#).
- Igor KOPYTOFF, 2004: Kulturowa biografia rzeczy: utowarowienie jako proces. Prev. Ewa Klekot. *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*. Ur. Marian Kempny, Ewa Nowicka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jarosław KURSKI, 2022: *Dziady i dybuki*. Warszawa: Wydawnictwo „Agora”.
- Michał Paweł MARKOWSKI, 2006: Kulturowa teoria literatury. *Teorie literatury XX wieku. podręcznik*. Avt. Anna Burzyńska, Michał Paweł Markowski. Kraków: Znak. 519–48.
- Magdalena MARSZAŁEK, 2004: „*Życie i papier*”. *Autobiograficzny projekt Zofii Nałkowskiej. „Dzienniki” 1899–1954*. Uvod German Ritz. Kraków: Universitas.
- Mateusz Adam MICHAŁSKI, 2021: Rzeczy osierocone, czyli autobiografizm przemilczany *Rzeczy, których nie wyrzuciłem. Autobiografia. Literatura. Kultura. Media* 1/16. 195–205.
- Anna NASIŁOWSKA, 2018: Przełom anti-antibiograficzny. *Nowa Dekada* 2/3. 8–11.
- Ryszard NYCZ, 1994: Tropi „ja”. Konceptje podmiotowości w literaturze polskiej ostatniego stulecia. *Teksty Drugie* 2. 7–27.
- Ryszard NYCZ, 2012: *Poetyka doświadczenia. Teoria – nowoczesność – literatura*. Warszawa: Wydawnictwo IBL.
- Józef OLEJNICZAK, 1984: Esej i dziennik na emigracji. *Literatura emigracyjna 1939–1989*. Ur. Marek Pytasz. Katowice: Śląsk. 226–60.
- Bjørnar OLSEN, 2010: *In Defense of Things: Archaeology and the Ontology of Objects*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers (pol. 2013: *W obronie rzeczy. Archeologia i ontologia przedmiotów*. Prev. Bożena Shallcross. Warszawa: Instytut Badań Literackich).

- Anna PEKANIEC, 2013: *Czy w tej autobiografii jest kobieta? Kobięca literatura dokumentu osobistego od początku XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Anna PEKANIEC, 2018: Autobiografia i epistolografia w perspektywie kulturowej teorii literatury. *Literatura polska i perspektywy nowej humanistyki*. Ur. Romuald Cudak, Karolina Pospiszil. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 254–65.
- Anna PEKANIEC, 2020: *Autobiografki. O literaturze dokumentu osobistego kobiet*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tomasz RAKOWSKI, 2008: Przemiany, przesunięcia, przedmioty przejściowe. *Antropologia rzeczy* 55–72. [Na spletu](#).
- Paweł RODAK, 2009: Prawda w dzienniku osobistym. *Teksty Drugie* 4. 23–38.
- Jan SOWA, 2011: *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*. Kraków: Universitas.
- Aleksandra SZCZEPAN, Robert KUSEK, 2021: „Nie zdołam wejść w jej buty ani los.” O biografii jako auto/biografii w twórczości drugiego pokolenia. *Er(r)go. Teoria–Literatura–Kultura* 2. 207–27.
- Ewa THOMPSON, 2000: *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism*. Westport–London: Greenwood (pol. 2000: *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*. Prev. Anna Sierszulska. Kraków: Universitas).
- Agata TUSZYŃSKA, 2010: *Oskarżona: Wiera Gran*. Kraków: Wydawnictwo Literackie; Warszawa: DiG.
- Karolina WAWER, 2018: *Drugi plan. Twórczość Wiesława Myśliwskiego w perspektywie postkolonialnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Szymon WRÓBEL, 2012: Efekt interpelacji. *Teksty Drugie* 3. 22–33. [Na spletu](#).
- Roman ZIMAND, 1990: *Diarysta Stefan Ż.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

SUMMARY

The text analyzes the impact of cultural literary theory on autobiographical studies, understanding autobiography not as a literary genre but as a cognitive stance. In this approach, autobiography can accompany various forms of expression and serves as a space for identity construction. The author synthesizes the principles of cultural literary theory, highlighting the following aspects: the questioning of the opposition between “document” and “literature,” the study of discourse’s influence on the perception of reality, sensitivity to symbolic violence, and political interventions, drawing on the works of Foucault and Bourdieu. According to this perspective, autobiography is a site where culture reveals its hegemonic potential, and the autobiographical subject becomes a social construct. From this viewpoint, studying autobiography involves uncovering hidden ideologies and analyzing the processes by which power subjugates individuals. The author discusses various research directions inspired by cultural theory, including the “experiential turn”—which opens autobiography to reality and knowledge, the “memorial turn”—which emphasizes the dynamic nature of memory, and the analysis of autobiography as a space for negotiation between the individual and society, particularly relevant in feminist and postcolonial studies. New forms are also identified, such as “collective autobiographies” (family and national histories) and “biographies as autobiographies,” which reflect on personal experience. The text also addresses the theme of “ecofeminist writings,” which challenge the

boundary between humans and nature. In conclusion, the text emphasizes that cultural literary theory has revitalized autobiographical studies, enabling the discovery of new perspectives. At the same time, the development of technology and the internet has contributed to the emergence of new autobiographical forms, opening further avenues for exploration.